

ΣΥΝΔΟΣ. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.

Атина 1985. 312 страна са 296 црнобелих слика и 66 слика у боји.

У близини данашњег Синдоса, неких двадесетак километара западно од Солуна, откривена је током грађевинских радова случајно велика некропола из архајског и класичног доба. Уследила су археолошка ископавања која су под руководством Екатерине Деспини трајала од јуна 1980 до септембра 1982. Некропола је садржала 121 гроб са веома богатим прилозима у злату, сребру, бронзи, гвожђу, ћилибару, стаклу и керамици који се датују у другу половину 6. и 5. век пре н.е. Истовремено са овим ископавањима, даљим грађевинским радовима, наишло се 500 м. источно на нову мању некрополу са 12 гробова с краја 5. и почетка 4. века. Насеље обе некрополе лоцирано је на оближњој тумби Неа Анхалос где су археолошки радови утврдили постојање културних слојева од раног бронзаног доба до римског периода.

Гробови преплављени дебелим наслагама песка реке Галикос која тече у близини, били су сви скелетни и садржали су по једног покојника. Конструкција им је била различита — 14 гробова су биле чисте од камених плоча, 31 гроб су били камени саркофази, у 3 случаја реч је о саркофазима од керамике, док је највећи број гробова представљао правоугаоне јаме ископане у земљи, при чему су у неким случајевима нађени остаци дрвених сандука.

Већ октобра 1982 отворена је у једном делу Археолошког музеја у Солуну изложба овог материјала где су уз макету некрополе приказани прилози из 36 најзначајнијих гробова са малим проспектом о Синдосу који је садржао основна објашњења о некрополи. Недавно, крајем 1985, појавио се и обиман и богато опремљен каталог изложбе са фотографијама највећег броја предмета, добрим делом у боји, њиховом стручном обрадом и наводима литературе, те је овај значајан материјал тако постао доступан и другим археолозима за проучавања и поређења. Уз уводни текст Е. Деспини, материјал су обрадили Јулија Вокотопулу (бронзу), Екатерина Деспини (злато, сребро, гвожђе и ћилибар), Василики Михалиду (статуете и пластичне вазе) и Михалис Тиберис (керамику и стакло).

Каталог је намењен првенствено посетиоцима изложбе те је стога материјал презентован по витринама а не по гробовима, што олакшава кретање и сналажење на изложби, али отежава систематско проучавање налаза. Чудно је међутим што у њему нема географске карте са положајем Синдоса ни плана изложбе са бројевима витрина те мали проспект који садржи ове информације постаје у неку руку неопходни додатак великом каталогу. Томе треба додати да у каталогу нема ни плана некрополе ни индекса било какве врсте. Све то ипак не смета заинтересованим стручњацима да се на адекватан начин, у очекивању комплетне и дефинитивне публикације ове некрополе са свим гробовима и додатним подацима, упознају са веома богатим и веома значајним налазима из Синдоса.

Гробови садрже бројан и разноврстан инвентар : монохромну и сликану керамику, махом импортовану коринтску и атичку са црним и црвеним фигурама, као и више фигурина од теракоте, затим метално посуђе — фиале, лебесе, ојнохосе, хитре, ексалиептроне, итд., — накит претежно од злата и сребра, често богато украшен филиграном и гранулацијом — велике украсне игле, двојне игле, шарнирске фибуле, наруквице са змијским главама на крајевима, огрлице од перли различитог облика, наушнице, прстење, ланчиће са крајевима у облику змијских глава итд., оружје одбрамбено и нападно — више илирских шлемова и један коринтски, већи број двосеклих мачева, махаири и копаља, необичне култне предмете — мале моделе ражњева, столова, столица, кревета и кола од гвожђа, као и већу количину златних листова правоугаоног и ромбоидног облика са исцупаним или пресованим геометријским, флоралним и животињским мотивима који су служили за украшавање одећа и шлемова или ритуално прекривање делова лица и тела у гробу. О овој намени најнепосредније говори пет златних маски са јасно назначеним очима, носем и устима нађених у женским гробовима 20, 56 и 67 и мушким 62 и 115.

Иако дефинитивна публикација Синдоса тек предстоји, каталог изложбе већ у довољној мери говори о значају ових налаза, посебно за проучавање ширења хеленске културе из Македоније у унутрашњост Балкана, те стога узимамо слободу да овде у том смислу кажемо неколико речи.

Најочувљивије су паралеле између Синдоса и кнежевских гробова у Требеништу (уп. В. Filow—К. Schkropil, *Die archaische Nekropole von Trebenishte am Ochrida*—See, Leipzig—Berlin 1927; Lj. Popović, *Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa*, Beograd 1956, итд). Готово читав репертоар златног и сребрног тробенишког накита може се наћи у Синдосу — велике златне игле са кугластим и купастим главама, сребрне игле са плочастим главама и звездастим украсима испод ње, двојне игле са наглашеним раменом (тип II), двојне игле са „М“ главом (тип IV), нарукнице са змијским главама на крајевима, огрлице од златних купастих и биконичних перли, шарнирске фибуле, ланчићи, са змијским главама на крајевима итд. Од оружја јављају се илирски и коринтски шлемови, мачеви и копља док и један број металних посуда из Требеништа има аналогије у Синдосу: фиале, сребрни мали кантароси, коринтски крчаци са косо засеченим ободом и високом дршком, басени на трonoшу, ексалептрони. Релативно ретки комади грчке керамике и пластике такође имају паралеле у Синдосу (нпр. Dгоор-cups и Band-skyrphoi) но ови предмети као ни судови од стакла или филибарске перле због своје велике распрострањености немају онај значај за проучавање македонских утицаја као преходни пример. Најзначајније аналогије представљају можда пресовани листићи и маске од злата. Код златних листова јављају се исти флорални и геометриски мотиви — розете палмете, пупољци итд., но има и разлика — животињски фризови из Синдоса јављају се ретко у Требеништу, док симетрично постављени лавови и медузине главе нису нађени у Синдосу. Разлике постоје и код маске — тробенишке маске су по ивици украшене геометриским фризовима у облику меандара и спирала којих у Синдосу нема што се може вероватно објаснити посебном жељом примитивнијих тробенишких главара да се маске и формално што више декоришу. Упркос наведеним разликама може се претпоставити са доста основа да порекло златне грознице у Требеништу треба тражити на обалама Солунског залива — раније изнета претпоставка која је новим открићима добила дефинитивну потврду.

Датовање ових паралела у Синдосу у последње деценије 6. и почетак 5. века пре н.е. подударе се са датовањем Требеништа, односно кнежевских гробова на овом локалитету. Међутим, финија хронолошка анализа пре дефинитивног увида у целокупни материјал из Синдоса није препоручљива због евентуалних пропуста у закључцима. То се највећим делом односи и на остали материјал из наше земље о коме ће даље бити речи.

Имајући у виду све наведене паралеле између Требеништа и Синдоса као и раније случајно откривени материјал са солунског подручја, данас махом у збирци Хелене Стататос у Атини (уп. Р. Amandry, *Les bijoux antiques*, Coll. H. Stathatos I, Strasbourg 1953), може се са сигурношћу рећи да је велики део богатог тробенишког материјала доспео до обала Охридског језера из солунских радионица, односно да је начињен под директним утицајем ових занатских центара. Ту би спадао сав накит, златни листићи, маске, затим оружје, неки типови металног посуђа и евентуално сликана керамика. Слични налази у Пелагонији, нарочито прилози из богатог женског гроба у Петилепу код Беранца (I. Mikulčić, *Pelagonija*, Beograd—Skopje 1966, 37—38, T. XI—XII), говоре да су поменути утицаји од Солуна до Охрида пролазили овим путем, мада је могуће да су делом ишли и долином Халиакмона, преко Козана, јер паралеле Требеништа са овим подручјем постоје од 6. века пре н.е.

С друге стране, на основу налаза из Синдоса може се дефинитивно закључити да је једна велика група бронзаног посуђа из Требеништа — кратери, хидрије, ојнохое, амфоре итд — украшена фигуралном пластиком, каква око Солуна није констатована, морала, као и неки други предмети, стићи на Охрид са неке друге стране, из неке од пелопонеских радионица или радионица са јаким пелопонеским утицајем. До сада су помињани Коринт и Спарта на Пелопонезу, Тарент и Сибарис у јужној Италији, као у последње време и радионице у северозападној Грчкој око Додоне и Амбракије (J. Vokotopoulou, Corinthian

Bronze Prochoi, Athens 1975, 171—173; C. Rolley, Les vases de bronze de l'archaïsme récent en Grande Grèce, Naples 1982, 83—93). Даља дискусија о овом питању тиче се шире проблема Требеништа што овде није наш циљ, те је остављамо за другу прилику.

Налази из Синдоса значајни су иначе и за прецизирање веза Македоније са југозападном Србијом и северним Балканом. У богатим налазима халштатских кнежева из Новог Пазара (Б. Мано-Зиси и Љ. Поповић, Нови Пазар, илирско-грчки налаз, Београд 1969) и Атенице код Чачка (М. Ђуквић и Б. Јовановић, Илирска кнежевска некропола у Атеници, Чачак 1966) највећи део страног импорта се може везати за јужну Италију, како сведоче пре свега бронзане посуде са фигуралном декорацијом, бројне фигурално обрађене филибарске перле из Новог Пазара, етрурска коштана кутија са рељефном представом борбе јелена и лава из Атенице итд. Накит и украсни предмети одражавају аутохтони конзервативни дух знатно више него у Требеништу, али се ипак поједини комади, перле, прстење, игле, наруквике, не могу замислити без македонских утицаја, као што је и идеја о украшавању одеће и оружја златним и сребрним искуцаним и пресованим листићима вероватно потекла из истог извора.

Нови налази са овог подручја — Пећка бања, Пилатовићи, Крушевица код Рашке — нису публиковани у потпуности и о њима се не може рећи много. Кнежевски тумул у Пилатовићима није обиловао већом количином злата и сребра и припада нешто старијем периоду него Нови Пазар и Атеница. Страни предмети, египатски скарабеј и бронзано посуђе аналогно гласиначким налазима с краја 7. и прве половине 6. века, пре би се могло везати за Италију, где су овакви предмети нађени у већем броју, него за Грчку (М. Zotović, Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdеноg doba Западне Србије, Београд—Titovo Uzice 1985, 92 ff.). Златни и сребрени предмети из Пећке бање (cf. Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije, Narodni muzej Ljubljana 1983, 103, sl. IV., 29), — наруквике, игле, фибуле — имају најближе паралеле у Новом Пазару и одликују се истим естетским локалним тенденцијама, но одређена веза са Македонијом се ни овде не може порећи. Недавно откривени налаз из Крушевице (Илустрована политика од 10. 9. 1985) има нешто другачији карактер. Овај по прилици женски гроб садржао је сребрне игле са купастом главом, сребрни ланац са змијским главама на крајевима, огрлицу од сребрних биконичних перли и увојака од жице, наруквике са змијским главама, наушнице „М“ облика са змијским главама на крајевима, мркоцрвени скифос и бронзану ојнохоу без фигуралних украса. Све заједно, налаз показује ближе аналогije са Требеништем и Синдосом него што је случај са Новим Пазаром и Атеницом, те се у овом случају мора рачунати са сигурним македонским утицајем и импортом.

Северније, овако богати групни налази нису констатовани. Не помињући сваки појединачни страни предмет од којих су неки можда знатно млађи те са Синдосом се не могу директно везати, задржали бисмо се за тренутак на сребрним појасевима типа Мраморац (уп. М. Гарашанин, Праисторија на тлу СР Србије, Београд, 1973, 505—508). Овај облик накита распрострањен највише у Поморављу крајем 6. и у првој половини 5. века по свој прилици је домаћи производ настао под извесним јужним утицајем и са материјалом из Македоније се може упоређивати само индиректно. Међутим, један од ових појаса, из Народног музеја у Пожаревцу, не садржи уобичајену геометријску декорацију од ситно искуцаних главица него за главни мотив има пластично искуцану велику палмету и два насупрот постављена пупољка у маниру како се јављају на златним листићима из Требеништа и Синдоса. Треба додати такође да је уз комаде мраморачког појаса из Колара код Смедерева била нађена (данас изгубљена) игла са златном главом (М. М. Васић, Годишњак СКА XXVI, 1912, 199) каквих је у Синдосу откривен већи број, док се за Македонију могу можда везати и три комада сребрног филигранског накита из Милошевца (М. М. Васић, Годишњак СКА XXIII, 1099, 182—183) који не морају представљати остатке мраморачког појаса, како се иначе претпоставља (М. Гарашанин, *op. cit.*, 506).

Како се из ово неколико речи види, откриће Синдоса представља између осталог и важан допринос у решавању питања грчких утицаја у унутрашњости Балканског полуострва, те смо стога желели да скренемо пажњу на ову некрополу, ову изложбу и овај каталог који ће постати незаобилазан елемент за све који се баве том проблематиком.

Примљено 31. III 1986

*Расико Васић,
Археолошки институт,
Београд.*